

Список цитируемых источников

1. Антоненкова, Е. В. Наименования женской одежды в памятниках русской письменности XV — XVII вв. : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Е. В. Антоненкова. — М. : [б. и.], 1997. — 263 л.
2. Маркова, Е. В. Лексико-семантическая и функциональная характеристика наименований дворянской одежды в русском языке I половины XIX в. : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Е. В. Маркова. — М. : [б. и.], 2008. — 248 л.
3. Ермоленко, Г. М. Лингвокультуремы тематической группы «Одежда» (сопоставительный анализ на материале английского и русского языков) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20 / Г. М. Ермоленко. — Пятигорск : [б. и.], 2009. — 139 л.
4. Саттарова, Р. М. Семантика наименований верхней женской одежды в английском языке в сопоставлении с немецким : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20 / Р. М. Саттарова. — Уфа : [б. и.], 2004. — 223 л.
5. Кузина, Г. В. Лексика одежды: названия головных уборов в орловских говорах (структурно-семантический аспект) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Г. В. Кузина. — Тула : [б. и.], 2001. — 204 л.
6. Вановская, Л. А. Семантика русской одежды (на материале тамбовских говоров) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Л. А. Вановская. — Тамбов : [б. и.], 2003. — 212 л.
7. Старикова, Г. В. Лексика портретных описаний : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Г. В. Старикова. — Ленинград : [б. и.], 1984. — 188 л.
8. Белица, Т. И. Проблемы освоения и лексикографического описания французских лексических заимствований в русском языке (на материале номинаций денотативной сферы «Модные реалии») : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Т. И. Белица. — Новосибирск : [б. и.], 2003. — 284 л.
9. Кулакова, Н. В. Наименования одежды в языке А. С. Пушкина (лексикографический и функционально-стилистический аспекты) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Н. В. Кулакова. — М. : [б. и.], 2000. — 292 л.
10. Клюкина, Ю. В. Гендерные стереотипы внешнего портрета человека : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Ю. В. Клюкина. — Тамбов : [б. и.], 2011. — 175 л.
11. Барт, Р. Система Моды. Статьи по семиотике культуры / Р. Барт. — М. : Изд-во им. Сабашниковых, 2003. — 512 с.
12. Чудаков, А. П. Слово — вещь — мир. От Пушкина до Толстого / А. П. Чудаков. — М. : Современ. писатель, 1992. — 317 с.
13. Толстой, Л. Н. Война и мир / Л. Н. Толстой. — М. : АСТ, Астрель, 2010. — 704 с.
14. Кулинская, С. В. Цветовозначения: национально-культурные особенности функционирования (на материале фразеологии и художественных текстов русского и английского языков) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / С. В. Кулинская. — Краснодар : [б. и.], 2002. — 251 л.
15. Сивова, Т. В. Колористическое пространство романа К. Г. Паустовского «Романтики» / Т. В. Сивова // Семантика и прагматика языковых единиц в синхронии и диахронии: текст, коммуникация, культура : материалы III Междунар. науч. конф., Симферополь, 18—19 окт. 2012 г. В печати.
16. Большой толковый словарь русского языка / сост. и гл. ред. С. А. Кузнецов. — СПб. : Норинт, 2009.

Материал поступил в редакцию 10.12.2012 г.

К. С. Скібінская

Навуковы кіраўнік — А. І. Белая, кандыдат педагагічных навук, дацэнт
Установа адукацыі «Баранавіцкі дзяржаўны ўніверсітэт», Баранавічы

ПРАБЛЕМА ПРАЦОЎНАЙ ЭМІГРАЦЫІ БЕЛАРУСАЎ У ТВОРАХ МАСТАЦКАЙ І МЕМУАРНА-ПУБЛІЦЫСТЫЧНАЙ ПРОЗЫ

Канец XIX і пачатак XX стагоддзя — час абстраэння сацыяльных, палітычных, эканамічных супярэчнасцей, узмацнення класовай барацьбы, калі ў рух прыходзяць шырокія масы працоўных і жыццё змяняецца на вачах, набываючы імпульсіўны, драматычны характар. Па розных прычынах людзі пакідаюць мясціны, дзе нарадзіліся і выраслі, едуць іншы раз «за свет». Да гэтага іх змушаюць не толькі асабістыя, а і палітычныя, рэлігійныя матывы, войны і г. д. Эміграцыя з беларускіх зямель праходзіла трыма даволі вялікімі хвалямі: першая — 80-я гады XIX стагоддзя, другая — 20-я гады XX стагоддзя, трэцяя — у час Другой сусветнай вайны. Кожная з іх мела адметныя прычыны, памеры, напрамкі. Як вядома, беларусы — дамасы, любяць свой родны кут і пакідаюць яго неахвотна, у самых выключных выпадках. Але ў жыцці кожнага чалавека, а тым больш народа, такіх выключных выпадкаў нямала, асабліва ў беларусаў [1, с. 18].

Гісторыя працоўнай эміграцыі беларускага насельніцтва ў міжваенны перыяд распрацавана слаба, таму яна лічыцца запатрабаванай на сённяшні дзень. Недахоп навуковых ведаў у пэўнай ступені можа кампенсаваць мастацкая літаратура, што робіць абраную намі праблему значнай і актуальнай. З мэтай выяўлення мастацкіх асаблівасцей адлюстравання праблемы эміграцыі мы звярнуліся да псіхалагічнага рамана Ядвігіна Ш. «Золата» і рамана-ўспаміну нашага сучасніка і земляка Міхаса Амялішкі «Заблудныя».

Раман-ўспаміні «Заблудныя» — гэта твор хутчай мемуарна-публіцыстычны; шэраг эсэ, які аўтар стварыў на падставе апаўданняў сваіх бацькоў і блізкіх. У іх раскрываюцца ўсе бакі чалавечага жыцця: праца і палітыка, каханне і злачынства, вера людзей у Бога і светлую будучыню. Можна сказаць, што гэта сямейныя паданні сям'і Амялішкаў, пераасэнсаваныя і запісаныя Міхасём Васільевічам, таму яго словы як сведкі падзей, аб якіх расказваецца ў творы, вельмі каштоўныя для аналізу праблемы эміграцыі з заходнебеларускіх зямель у Амерыку.

Менавіта Амерыку адкрыла для сябе пераважная большасць выхадцаў з беларускіх зямель у канцы XIX—пачатку XX стагоддзя. Ды і амерыканскія вярбоўшчыкі адкрылі для сябе Беларусь як край амаль дармовай рабочай сілы. І праз Лібаву ці іншыя марскія парты пацягнуліся за акіяны караваны суднаў з сотнямі, тысячамі людзей. Працоўны беларус быў такой рабочай сілай, на якую можна было абaperціся ў самых складаных умовах. Ужо ў перыяд нашаніўства ў беларускай літаратуры з'явіўся вобраз «амерыканца», але не таго, хто спавядае ідэі

свабоды, роўнасці і братэрства, а таго, хто ў пошуках шчасця і долі выпраўляецца за акіян. У мастацкай прозе пачынальнікам гэтай тэмы можна смела лічыць Ядвігіна Ш. [2, с. 55]. Яго раман «Золата» з'яўляецца сур'ёзнай спробай стварэння псіхалагічнай аповесці, а гэта было значным дасягненнем маладой беларускай прозы. Акрамя імкнення пісьменніка з новага боку паглядзець на чалавека як асобу, на яго ўнутранае жыццё, яго псіхалогію і свядомасць, у рамане вылучаецца і матыў эміграцыі, які праходзіць праз увесь твор. Хоць Ядвігін Ш., хутчэй за ўсё, не ставіў першачарговай задачай дэталёва раскрыць праблему эміграцыі. Гэты матыў акцэнтуюе ўвагу на характарах галоўных герояў і тых выпрабаваннях, што выпалі на іх долю і гналі далёка за акіян у пошуках заробку. Аналіз твора па-мастацку пацвярджае выснову, што ў большасці выпадкаў выезд беларусаў за межы Расійскай імперыі тлумачыўся найперш прагрэсіруючым сялянскім малазямеллем. Сяляне ехалі за мяжу з мэтай зарабіць грошай, на якія можна было набыць кавалак зямлі, разжыцца гаспадаркай. «Я вымушана быў уцячы ў ЗША, шукаючы лепшай долі», — казаў Андрэй Мароз, герой рамана М. Амялішкі «Заблудныя», які вярнуўся на радзіму толькі для таго, каб ажаніцца з мясцовай дзяўчынай [3, с. 96].

З той жа мэтай збіраецца выправіцца за акіян і Васіль Дубінскі («Золата»), бо тых грошай, што засталіся з прадажы яго часткі бацькавай гаспадаркі, не хапала на набыццё ўласнай: «Аднаму пражыць неяк жа можна, але каб што сабраць, адлажыць — анік не ўдаецца...» [4, с. 90].

Праца нашых суайчыннікаў за мяжой у асноўным была нялёгкай: працяглы рабочы дзень, дрэннае харчаванне, немагчымаць як след аднавіць сілы пасля інтэнсіўнай працы, шкодныя для здароўя ўмовы і г. д. Аднак Ядвігін Ш. у рамане «Золата» паказвае, што здараліся і выключэнні. Гэта добра відаць у лісце Адама да Васіля Дубінскага: «Праца лёгкая, і плата добрая. На складзе ў іх адны гузікі: і вялікія і малыя, надта дарагія і саўсім танныя, рознага сорту, рознага колеру — але адны толькі гузікі. Осць іх трэба паводлуг запатрабавання-заказу адлічваць, пакаваць, адпраўляць» [4, с. 132].

Таксама за мяжу выязджалі ўдзельнікі рэвалюцыйных выступленняў 1905—1907 гадоў, каб пазбегнуць рэпрэсій з боку царскага ўраду: «У той час пачаліся рэвалюцыйныя падзеі. За актыўны ўдзел у іх мне пагражаў арышт царскай жандармерыі. Каб пазбегнуць арышту, прыйшлося кінуць працу і з'ехаць...», — паведамляе сваю гісторыю Андрэй Мароз [3, с. 103].

Аднак разам з аб'ектыўнымі, гістарычна абумоўленымі прычынамі эміграцыі героі мастацкай прозы знаходзяць у ёй і выратаванне ад асабістых праблем. У рамане «Золата» Ядвігін Ш. прыводзіць старога Гуронка да рашэння выправіць сына Алёксу ў Амерыку, каб пазбегнуць лішніх плёткаў пра смерць Прузыны, спадзеючыся, што «пакуль усё гэта ператрэцца, забудзецца», трэба ехаць у Амерыку зарабляць грошы. Ён кажа сыну: «Няма чаго тут рабіць: і без цябе ёсць каму ў хаце за місай сядзець» [4, с. 124]. Грошы ў дадзеным выпадку адыходзяць на другі план.

Прааналізаваныя намі творы даюць уяўленне аб нормах і псіхалогіі беларусаў эміграцыі. Так, працоўная эміграцыя вельмі ашчадная. Кожную капейку людзі берагуць, адкладваюць, каб набыць свой кавалак зямлі на радзіме. Вядома, нудзяцца, сумуюць па дамоўцы. Андрэй Мароз («Заблудныя») расказваў аднавяскоўцам: «А што датычыцца тугі па радзіме, то я павінен сказаць, што ЗША такая краіна, якая сфарміравалася выключна з эмігрантаў, якія перасяліліся з розных кантынентаў, і ў кожнага на першых парах адчуваецца вельмі моцная туга па бацьках, братах і сёстрах. У большасці перасяленцаў гэтая моцная туга з цягам часу праходзіць, а ў мяне, як бачыце, яна засталася і па сёння» [3, с. 97]. Многія, калі міналася тая навала, вярталіся на Радзіму, але далёка не ўсе. Розныя жыццёвыя абставіны затрымлівалі чалавека на чужыне, і ён часта заставаўся там назаўсёды, паступова прывыкаючы і да новага краю, і да новых звычаяў, і да чужой яму мовы. Беларусы, як і іншыя, стваралі сем'і, набывалі гаспадарку — пускалі карані. Менавіта гэта ў 1926 годзе і збіраўся зрабіць Андрэй Мароз, але ў жонкі жадаў узяць беларускую дзяўчыну: «Вярнуцца сюды на радзіму мне зараз па розных прычынах немагчыма... Па-першае, і гэта бадай галоўнае, што я зараз жыву ў больш дэмакратычнай краіне, дзе правы кожнага грамадзяніна абаронены нашай Канстытуцыяй. А, па-другое, жыццёвы ўзровень у нас значна вышэйшы. Наша праца там больш цэніцца і вышэй аплачваецца, чым у вас» [3, с. 96].

Ядвігін Ш. паказвае тое, што беларусы хоць часта і добраахвотна выязджалі за мяжу, але надзвычай сумавалі па радзіме і вельмі радаваліся малым гасцінцам з дому: «...Адзін стары... адрэзаў кавалачак каўбасы, здэёр скурку, — мяса з'еў, а скурку закруціў у паперку і схваў у кішэнню: штодня, кажа, пакуль не выветрае, перад сном нюхаць буду — родны край прысніцца — нашыя пясочкі з пад'ялоўцам; гавора, смяецца, а вочы паўносенскія слёзаў» [4, с. 132]. Настальгія па тым, што пакінута дома, прыносіць эмігрантам вялікія душэўныя пакуты. Хтосьці слухна сказаў, што эміграцыя падобна да той лужыны, якую ўтварае марская хваля, выкінутая на пясок: праходзіць час — і яна знікае. Як сведчаць жыццёвыя і мастацкія рэаліі, не кожнаму беларусу давялося вярнуцца на Радзіму: то сын ажаніўся з мясцовай дзяўчынай, то дачка выйшла замуж не за свайго земляка. А іх дзеці і ўнукі лічаць родным краем ужо тое месца, дзе нарадзіліся і жывуць. І калі дзеці яшчэ разумеюць сваіх бацькоў, то для ўнукаў «родны кут» не прычына для настальгіі. Жыццё паказвае, што ў трэцім, чацвёртым пакаленнях прыходзіць поўная асіміляцыя, рэдка згадваецца радзіма продкаў. Чалавек губляе «роднае карэнне». Аб падобнай небяспецы папярэджаў некалі Янка Купала: «Не шукай ты шчасця, долі / На чужым далёкім полі...» [5, с. 100].

Такім чынам, канец XIX—пачатак XX стагоддзя характарызуецца вялікай плынню эміграцыі беларусаў у Амерыку. Яна была абумоўлена рознымі прычынамі, як аб'ектыўнымі, так і суб'ектыўнымі, але ў першую чаргу эканамічнымі. Гэтая актуальная грамадска-палітычная з'ява знайшла адлюстраванне і ў мастацкай

літаратуры. Адна з першых спроб эпічнага асэнсавання праблемы эміграцыі — раман Ядвігіна Ш. «Золата». Нягледзячы на незакончанасць, твор дае пэўнае ўяўленне пра адносіны беларускага сялянства да пошукаў лепшай долі за акіянам і пра ўнутраны, душэўны стан эмігрантаў. Раман-успамін М. Амялішкі «Заблудныя» аб'ядноўвае рэальную і мастацкую геаграфію. Асобныя старонкі гэтага твора — аповед пра смак эмігранцкага хлеба, запісаны аўтарам са слоў яго і нашых продкаў-землякоў.

Спіс цытуемых крыніц

1. Пянькоў, М. Хроніка беларускага жыцця на чужыне / М. Пянькоў. — Мн. : БНІМ, 2001. — 330 с.
2. Беляя, А. І. Герой. Асоба. Характар: Мастацкая персаналогія ў беларускай прозе першай трэці XX стагоддзя : манagr. / А. І. Беляя. — Баранавічы : РВА БарДУ, 2012. — 517 с.
3. Амялішка, М. Заблудныя : раман-успамін / М. Амялішка. — Мн. : Кнігазбор, 2009. — 176 с.
4. Ядвігін, Ш. Выбраныя творы / Ядвігін Ш. — Мн. : Маст. літ., 2006. — 239 с.
5. Сачанка, Б. І. Беларуская эміграцыя / Б. І. Сачанка. — 2-е выд. — Мн. : Голас Радзімы, 1991. — 111 с.

Матэрыял паступіў у рэдакцыю 10.12.2012 г.

Д. В. Сямашка

Навуковы кіраўнік — А. В. Солахаў, кандыдат філалагічных навук, дацэнт
Установа адукацыі «Баранавіцкі дзяржаўны ўніверсітэт», Баранавічы

СТРУКТУРНА-СЕМАНТЫЧНЫЯ АСАБЛІВАСЦІ БЕЗАСАБОВА-ПРЭДЫКАТЫЎНЫХ СЛОЎ У МОВЕ ПАЭМ ЯКУБА КОЛАСА

Безасабова-прэдыкатыўныя словы — гэта нязменныя словы, якія абазначаюць стан прыроды або чалавека і выступаюць у ролі выказніка, галоўным чынам у безасабовых сказах: *Так хораша, так міла — душа замірае!* (Я. Колас); *У лузе было пуста і бязлюдна* (Я. Колас); *Прыгрэе зараз сонца, добра будзе гуляць на дварэ* (Я. Колас) [3, с. 331].

Назва гэтага лексіка-граматычнага класа яшчэ канчаткова не замацавалася ў лінгвістыцы. Паралельна ўжываюцца і іншыя назвы: прэдыкатыўныя прыслоўі, прэдыкатывы, словы катэгорыі стану, якія падкрэсліваюць або іх сінтаксічную ролю, або лексічнае значэнне гэтых слоў [4, с. 269—276].

Праблемай вывучэння безасабова-прэдыкатыўных слоў займаліся В. У. Вінаградаў, Я. М. Галкіна-Федарук, М. С. Паспелаў, Т. М. Трыпуціна, А. Б. Шапіра, Л. У. Шчэрба, М. С. Яўневіч і інш. Аднак даследаванне безасабова-прэдыкатыўных слоў у мове беларускіх мастацкіх твораў шырока не праводзілася, таму што доўгі час прэдыкатывы як асобны лексіка-граматычны клас слоў не разглядаліся, яны аб'ядноўваліся ў адзін клас з прыслоўямі. Важнасць вывучэння безасабова-прэдыкатыўных слоў абумоўлена тым, што яны займаюць своеасаблівае месца ў мастацкіх творах, выступаючы сродкам перадачы пачуццяў і стану жывога або нежывога.

Недастатковая ўвага да аналізу структурна-семантычных асаблівасцей безасабова-прэдыкатыўных слоў у творах беларускай мастацкай літаратуры ў сярэдняй школе і ўстановах вышэйшай адукацыі, адсутнасць спецыяльных даследаванняў структурна-семантычных асаблівасцей безасабова-прэдыкатыўных слоў у мове паэм Якуба Коласа робяць дадзеную працу актуальнай.

Як паказвае аналіз мовы паэм Я. Коласа, у ёй шырока выкарыстоўваюцца безасабова-прэдыкатыўныя словы, якія маюць розную структуру і значэнне. Яны ўтвараюць некалькі лексіка-семантычных груп і абазначаюць:

1) псіхічны стан чалавека (*весела* 'пра радасць, весялосць', *жудка* 'пра трывожнае пачуццё страху, адчуванне бяды', *журботна* 'пра пачуццё смутку, суму, тугі, душэўнай прыгнечанасці', *кепска* 'не так, як трэба, як хацелася б; дрэнна', *сумна* 'пра пачуццё смутку, суму, якое адчувае хто-н.', *цяжка* 'пра цяжкі псіхічны стан, пачуцці стомы, болю і пад.': *З горак сходзіць багравіца, / Дзесь галосіць-плача дудка, — / Будзе сцішна, будзе жудка, / Калі зляжа ноч-чарніца!* [1, с. 400]; *Не, не добра тут, журботна, / І нейк воража-маркотна* [1, с. 410]; *Кепска жыць вось так, без дому / Я ўсё бачу, я не слепа* [1, с. 367]; *І яму так лёгка стала, / Як бы што яго ўзяло / І так ціханька гайдала / І так лёганька нясло* [1, с. 309]; *Ёй [Марыне] сумна ў хаце і няміла* [2, с. 138]; *Мне здаецца — узышло сонка, / Асвятліла гэты сад, / Бо ты добрая, з душою, / Ты ўся свецішся дабром, / І здаецца, што з табою / Я даўно-даўно знаём, / Бо душа душы шукае, / Бо ёй цяжка на зямлі* [1, с. 348];

2) аб'ектыўную ці суб'ектыўную ацэнку якога-небудзь стану ці становішча (*дарма* 'марна, бескарысна', *дзіўна* 'незвычайна, выклікае захапленне', *добра* 'пра адчуванне прыемнасці, унутранага задавальнення ад чаго-н.', *зайздросна* 'пра пачуццё прыкрасці і раздражнення, выкліканае дабрабытам, поспехамі іншых', *люба* 'прыемна, падабаецца; па сэрцу', *нягожа* 'дрэнна, пагана, нядобра', *няладна* 'дрэнна, нядобра, не так, як трэба, нешта здарылася', *рызыкаўна* 'пра магчымасць небяспекі', *слаўна* 'хораша, прыемна, добра', *цікава* 'пра наяўнасць увагі, цікавасці, інтарэсу да чаго-н.', *шкода* 'пра пачуццё жалю, спагады і пад. да каго-, чаго-н.'): *Але дарма: жывую сілу / Не запраторыш ты ў магіду, / Мароз бязжаласны і люты* [1, с. 160]; *Дзіўна гэта, страх цікава; / Я б хацеў быць сам агнём: / Я б дымком па небе плаваў, / Па зямлі б хадзіў святлом* [1, с. 325]; *Гарыць работа, і*